

RECENZÍÓ

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: MISSZIONÁRIUSOK A KORA ÚJKORI MAGYARORSZÁGON (SZERK.: HORVÁTH ZITA, TÓTH PÉTER. BALASSI KIADÓ, BUDAPEST, 2007. 428.)

Tóth István György történelmi életművének koherens része, a kora újkori katolikus missziók történetének kutatása és feldolgozása több forráskiadást, s még több tanulmányt eredményezett, a témáról szóló gyűjteményes kötet azonban a történész korai halála miatt csak posztumusz jelenhetett meg. Korábban publikált munkáinak köteté szerkesztését már Tóth István György is tervezte, a kéziratot azonban csak a Miskolci Egyetem történészei, egyébként a szerző egykori kollégái (Tóth István György ugyanis 1992–1997 között a Miskolci Egyetem Történelem szakán oktatott), Horváth Zita és Tóth Péter készítette elő a kiadáshoz.

Bár a tanulmányok jó része korábban – főként folyóiratokban – megjelent, a kötet mégsem ezek újraközlése, hanem önálló, logikus gondolatmenetre épülő mű, egy tragikus félbeszakadt tudósi életmű koronája. A koherenciát erősíti, hogy a kötetet a manapság megszokott fejezetek helyett Tóth István György „könyvekre” osztotta, ami másnál anakronizmus lenne, hiszen a humanista irodalom korszaka után a szerzők már ritkán osztják könyvekre publikációikat; Tóth István műve esetében viszont valóban három önállóan is értelmezhető könyvről van szó: Első könyv: A hódoltság, Második könyv: A Királyság és Erdély; Harmadik könyv: A szerzetesrendek és missziók. A három részt a fő téma, a kora újkori kelet-közép-európai missziók története kapcsolja egybe.

Az egyháztörténet és a művelődéstörténet közös és izgalmas részének tekinthető a katolikus misszionáriusok és missziók kutatása. A missziók az 1622-ben Rómában alapított Hittérítés Szent Kongregációjának megbízásából végezték térítő tevékenységüket a kora újkori Magyarországon; s ezt a történettudományban sokáig kevésbé kutatott témát járja körül Tóth István György tanulmánygyűjteménye, jórészt saját, revelatív levéltári kutatásai alapján. A könyv nem csupán az egyes misszionáriusok, vizitátorok és vikáriusok munkájába enged bete-

kinteni, hanem képet ad a katolikus egyház korabeli politikájáról, rekatolizációs tevékenységéről, a hívek hitéletéről és szokásairól, s nem utolsósorban az egyes misszionáriusok életútjáról, „karrierjéről” is.

A mű Első könyve a három részre szakadt középkori Magyar Királyság legviszontagságosabb államába, a Török Birodalom részévé vált hódoltságba küldött missziók történetével foglalkozik. A katolikus egyház a tridenti zsinat után gyökeres változásokon ment át, felismerve ugyanis a protestáns hitélet egyre szélesebb terjedését, kénytelen volt saját magát megreformálni, ehhez eleinte a pápai államban, majd Itáliában és távolabb is igyekezett felmérni a katolikus egyház veszteségeit. A katolicizmus Magyarországon különösen a hódoltság területén került nehéz helyzetbe – voltak olyan területek, ahol szinte egyáltalán nem maradt katolikus egyházzsoltga. VI. Piusz 1581-ben nevezte ki Raguzai Bonifácot vizitátornak a Szerémségbe és Baranyába, majd Temesvárra. A pápa által kinevezett vizitátoroknak nem csupán a különböző régiók helyzetének felmérése volt a feladatuk, hanem ezzel együtt, illetve ezen belül arról is jelentést kellett tenniük, hogy hol lehetne katolikus iskolát alapítani, sőt a tehetséges, tanulandó ifjakat nem egyszer szerzetesnek öltöztetve „csempészték ki” a török területekről. Bonifác azzal az egyházi körökben nem titkolt szándékkal érkezett meg az Oszmán Birodalomba, hogy megpróbálja visszaszerezni az elkobzott és kisajátított katolikus vagyonokat.

Az egyes vidékeken rendkívül fontos volt a püspök jelenléte, mivel egyes jogokat csak ő gyakorolhatta, a bérmlás szentségét például csak ő szolgáltathatta ki, kizárólag ő szentelhetett templomokat, és csupán a püspök személye oldozhat fel a nagyobb bűnök alól. A korabeli zilált viszonyok nem mindig tették lehetővé, hogy a megyés püspököt fel is szenteljék, előfordult, hogy a hódoltsági püspökök, nemhogy püspökké, de még pappá sem voltak felszentelve.

A megváltozott viszonyok kényszerűségéért az egyház nem módosította a fennálló püspökségek határait, ehelyett felszentelt missziós püspököket küldött, hogy a meglévő egyházmegyékben vikáriusi (helyettes püspöki) megbízást lássanak el a már létező püspökségben, így igyekezve gondoskodni a hódoltság hívek lelki gondozásáról. Az Első könyv fejezeteiből kiderül, hogy miért volt „vonzó célpont” a katolikus misszionáriusok számára Temesvár. Több Itáliából érkezett missziós püspök – így Pietro Catich, Alberto Rengjich – életét és térítő útjait is megismerhetjük, Don Simone Matkovich és Marino Ibrishimovich da Posega viszont Boszniából érkezett Magyarországra. Az itáliai Carpiból származó Giacomo Boncarpi (eleve a missziós püspökök) tevékenységét, így a Belgrádban létesíteni kívánt missziós püspökséget sem nézték jó szemmel a török hatóságok, mivel a missziók csupán ideiglenesnek tekintették a török uralmat a Balkánon és Magyarországon.

A művelődéstörténetek számára elengedhetetlen a hódoltság területein élő népek vallási és nyelvi keveredésének, a hitélet és az oktatásért felelő papság hiánya által bekövetkezett változásoknak a vizsgálata, ehhez Tóth István György tanulmánykötete segítségével összefoglaló betekintést kaphatunk. A szerző egy rövidebb részt szentel a temesvári katolikus népesség leírásának (több helyen pontos adatokat közölve a katolikusok számáról), elemzése így társadalomtörténeti kutatások számára is alapul szolgálhat. A törökök egyházpolitikája nem tiltotta a katolikus papok és szerzetesek missziós munkáját, ugyanakkor a rómaival szemben a görögkeleti (ortodox) vallást preferálta, derül ki Raguzai Lajos, az utolsó hódoltsági misszionárius tevékenységéből.

A kötet Második könyvében a szerző a Habsburg-uralom alatt álló országrész misszióival foglalkozik. Míg Temesváron elsősorban délszláv területekről származó misszionáriusok domináltak, a Királyi Magyarországon leginkább az olasz misszionáriusok térítettek (egyébként Erdélyben is megfordultak, bár itt inkább bosnyák és moldvai vizitátorok működtek); az olaszok a bosnyák hittérítők pályájával ellentétben Magyarországi útjukat csak átmeneti állomásként használták, így is jelentős szerepet játszva a Hitterjesztés Szent Kongregációjának missziós stratégiájában és a magyarországi hitéletben. A Királyi Magyarországon térítő olasz hittérítők közül a szerző Francesco Antonio Frascella da San Felice és Angelo Petricca da Sonnino mun-

kasságát részletesebben is tárgyalja. Az Itáliából érkezett, leginkább ferencesrendi szerzetesek legnagyobb problémája a hívekkel való érintkezésben a sokrétű népesség nyelvi sokszínűsége volt, hiszen a királyi Magyarországon nem kevesebb, mint nyolc nyelven beszéltek a hívek (törökül, magyarul, héberül, németül, szlávul, lengyelül, ruténul és románul). Előfordult, hogy a hittérítők meg sem tanulták a hívek nyelvét, gyakran egész ottartózkodásuk alatt latinul vagy tolmács segítségével érintkeztek. Ez volt az egyik ok, amiért az olasz térítő misszió sok helyen nehézségekbe ütközött, a térítés eredményességének másik akadálya a misszionáriusok kis létszáma volt, illetve a Rómából érkezett utasítások akadozottsága. Nagyban megkönnyítette a katolikus missziók mozgásterét, hogy Felső-Magyarország 1649-től újra a császár uralma alá tartozott, ezáltal szabadabban működhetek a misszionáriusok.

Tóth István György kötete kultúrtörténeti szempontból is fontos történetírói teljesítmény, hiszen a szerzetesek levelezéseiből kiderül, hogyan látták a Magyarországon élő népek mindennapi életét, (rossz) szokásait, szégyenes étrendjét, a helyi ételek bizony néha igencsak megviselték az olasz misszionáriusok máshoz szokott gyomrát. Gyakran panaszkodtak a számukra elviselhetetlen hideg és esős időjárásra is. Ismereteket gyűjthetünk a korabeli hitvitákról, valamint a nemesek és a misszionáriusok viszonyairól. Szalainai István bosnyák ferences szerzetes 1638-as katolikusokról készített összeírása és jelentései alapján külön fejezetben tárgyalja a székelyföldi katolikusok életét.

A szerző Harmadik könyvében, egyben utolsó nagyobb kutatási témakörében a missziók és az egyes szerzetesrendek kapcsolatát vizsgálja, mivel csak így kapunk teljes képet a magyarországi missziók munkájáról. A tanulmányok túl lépnek a királyi és hódoltsági Magyarországi határain (bár a szerző többször visszatér a hódoltság, Erdély és a temesközi missziók kérdésére, külön alfejezetet szánva a bosnyák ferencesek pesti tevékenységére is), s a Balkán egész területén vizsgálják a szerzetesrendek térítő törekvéseit, részletesen tárgyalva a moldvai és bulgáriai missziókat. A török területek missziós gyakorlatának úgymond szakértői voltak a bosnyák ferencesek, mivel (az olaszokkal ellentétben) szinte kivétel nélkül tökéletesen beszélték a török nyelvet, és ismerték a török szokásokat, tehát jól kiigazodtak a mohamedán jogrendszerben, és

szoros kapcsolatban álltak az oszmán vezetőkkel. A kora-újkor másik jelentős szerzetesrendje, amelyik szintén jelentős térítő tevékenységet végzett, a domonkos rend volt, bár aktivitása messze elmaradt a ferencesekétől. Végül, a magyarországi sajátosságokat talán leginkább ismerő, a középkori válságából kilábalt remeterend, a pálos vállalt magára térítő feladatokat. A pálos missziók sajátosságai mellett egyik jeles képviselőjük Vanoviczi János pályáját is nyomon követhetjük Tóth István György kötetében.

Tóth István György műve és történetírói munkássága meggyőzően bizonyítja, hogy a magyarországi missziók jelentősége leginkább abban áll, hogy a római egyházat egy olyan országban jelenítették meg, ahol a háborúk és a vallási-politikai szituáció miatt igen kevés képzett katolikus szerzetes és plébános működött. Az olasz misszionáriusok felkészültségükkel képesek voltak vitába szállni a protestáns lelkészekkel, mi több, elhozták magukkal a korabeli nyugati világ katolikus műveltségét, amely így nem csupán könyvek, képzőművészeti alkotások és egyházi ereklyék közvetítésével terjedt, hanem a szerzetesek személyes kontaktusa és meggyőzése nyomán is. Ezzel nagyban hozzájárultak a katolicizmus restaurációjához, sőt a katolikus megújulás szellemi mozgalmához.

Tóth István György posztumusz tanulmánykötetének szerkesztését dicséri a mű végén közölt igen bő függelék is, amely a hatalmas szellemi anyagban való tájékozódást névmutatóval segíti. Az indexből kiderül, hogy a szerkesztők szándéka minden bizonnyal a tulajdonnevek összegyűjtése volt, akár személyről, akár intézményről, akár földrajzi jelenségről van szó. Az egyes neveket és elnevezéseket, szerencsére, előfordulásuk minden formájában közlik, így a tanulmányokban szereplő tulajdonnevek könnyen visszakereshetők a szövegben.

Kőmíves Tibor

PhD Hallgató,

Miskolci Egyetem, Irodalomtudományi Doktori

Iskola, Textológia alprogram

3515 Miskolc-Egyetemváros